Avatarurile diavolului în proverbe şi zicători

Olesea Gîrlea[*]

Motto: *Dracul nu doarme (proverb)*

Keywords: *collective imaginary*; *duality*; *alterity*; *diabolisation*; *chronotop*; *direct/ indirect representations*

Experienţele de viaţă individuale şi colective au contribuit la conturarea multiplă a diavolului în calitate de personaj grotesc, romantic, patetic, controversat, măreţ, tragic, diavol ficţional. De-a lungul timpului figura malefică şi-a conturat prezenţa, calităţile, universalitatea, natura distinctă, comportamentul. Diavolul simbolizează în mare parte tot ce este negativ începând cu ura, distrugerea, extincţia, este adversarul Divinităţii şi al existenţei, răzvrătitul universului, dar şi patronul progresului, al cercetării şi invenţiei, stârneşte originalitate în gândire şi acţiune. Actualizarea şi prezenţa continuă a maleficului se datorează unui „fenomen (n.n. intens) de reciclare" (Pop-Curşeu 2015: 23), baza arhaică se păstrează, dar se adaugă semnificaţii noi. Din bogatul tezaur de proverbe româneşti şi străine, le-am selectat pe acelea în care este încorporat cuvântul „diavol", dar şi totalitatea celor care reflectă mai mult aspectul diabolizării, al diabolicului şi ipostazelor sale.

Mi-am propus o explorare exhaustivă a sorţii diavolului în sfera proverbelor şi zicătorilor, ipostazele sale (fizica şi metafizica), strategiile de reprezentare a diavolului, cronotopul diavolului, diabolizarea femeii, bărbatului, copilului şi a străinului. Am amintit despre prezenţa diavolului/diabolizării în opere şi cărţi concrete, întrucât transfigurarea diavolului porneşte de multe ori de la sursa populară. Câteva istorii ale diavolului scrise de Paul Carus (*Istoria diavolului*, 1900), Gerald Messadie (*Istoria generală a diavolului*, 1993), Robert Muchembled (*O istorie a Diavolului*, 2000) ne permit să aruncăm o privire sumară asupra mutaţiilor şi semnificaţiilor pe care le-a înregistrat figura demonică de la epocă la epocă. Paul Carus, comparatist în domeniul istoriei religiilor[1], trasează câteva jaloane orientative ale demonolatriei pornind de la intuiţia că religia forţelor primitive era consacrată diavolului. Treptat, fiecare trib sau popor şi-a format ideea de rău şi de imperiu al răului (infernul), iar diavolul a

[*] Institutul de Filologie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei din Chişinău, Republica Moldova.

[1] „venerarea diavolului s-a petrecut în mod firesc înaintea venerării unei zeităţi benefice şi pozitive din punct de vedere moral" (Carus 2015: 12).

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

ajuns în cele din urmă o fantasmă colectivă. Omul şi-a fabricat diavolul din necesitatea de a explica fenomenele străine, ciudate (tunet, ploaie), bolile incurabile pentru care trebuia să găsească o cauză. Creştinismul a confirmat prezenţa diavolului, pentru a justifica prin această invenţie tot ce nu se conforma voinţei conjugate a regelui şi a papei. *Vechiul Testament* şi *Noul Testament* conţin ideea caracterului dualist al lumii (Dumnezeu/Satana). Figura diavolului capătă proporţii tot mai extinse, dovadă e şi faptul că în secolul al VII-lea şi al VIII-lea botezul era considerat un act de alungare a Satanei, superstiţie valabilă şi azi. În reprezentările umane ale secolului al XII-lea Satana avea un statut proteic (fiind reprezentat de dragon, şarpe, ţap, câine, pisică, vultur, porc, cucuvea, salamandră, omidă, papagal, maimuţă, muscă) însă era totodată stăpân şi prinţ al Infernului, fiind asociat cu regimul nocturn. Secolul al XIII-lea generează un val de reprezentări parodice ale diavolului (intrigant, bufon, nebun), dar şi tot felul de istorii despre acuplări ale fiinţelor umane cu diavolul. Obsesia demonologică pune stăpânire şi pe imaginarul colectiv al secolului al XIV-lea, caracterizat prin capacitatea diavolului de a se transpune în orice corp viu; de aici pornesc reprezentările umanizate ale Satanei. În secolul al XV-lea apare ştiinţa despre demoni numită *demonologia*, cu cei doi piloni, *demonologia savantă* şi *demonologia populară*. Tot aici are loc o redefinire a naturii umane feminine ca demon ispititor sau apropiată diavolului. Secolele al XV-lea şi al XVI-lea sunt caracterizate prin amploarea inchiziţiei care a însemnat o salubrizare a demonolatriei; sub incidenţa ei au căzut ereticii, savanţii şi vrăjitoarele. În secolul al XVII-lea simţul olfactiv îşi modifică conotaţiile, astfel încât duhoarea pestilenţială, indiferent de originea ei, e considerată un apanaj al diavolului. Combaterea viciilor şi ipostaza unui demon care este ţinut sub tutelă de un Dumnezeu sever sunt fantasmele definitorii ale acestei perioade. Secolul al XVIII-lea aduce o diminuare a credinţei în diavol, acesta fiind identificat cu o iluzie. Diavolul părăseşte sfera religiei şi se refugiază în filosofie şi literatură. Imaginea diavolului ajunge să nu mai înspăimânte, iar ideea demonului interior e tot mai persistentă. În secolele XIX–XX diavolul oscilează între o religie a fricii al cărei scop era didactic şi moralizator şi individualizare şi psihologizare. Sfârşitul secolului XX şi începutul secolului XXI aduc un nou val de metamorfoze şi reprezentări ale diavolului exprimate de vampiri, vârcolaci, vrăjitori; iar satisfacerea pulsiunilor şi pasiunilor (interzise de dogmele religioase) capătă amploare. Asistăm la un proces de demonizare a fenomenelor şi lucrurilor din jur, la o focalizare a răului (identificare, sistematizare, detaliere, localizare):

> Nu există zi în care, individual sau în grup, să nu se proclame că Răul este cutare sau cutare, un lucru sau opusul său, plasat într-un loc sau altul, c-ar fi automobilul, televiziunea, muzica rock, şomajul, SIDA, oboseala urbană, drogurile, poluarea, imigraţia, arabii, evreii, K.G.B., C.I.A., Le Pen, Bush, Chirac, Pinochet, Margaret Thatcher, Giseart, PolPot, Marchias, Rocard, regimul din Birmania, „fascismul", capitalismul, poluarea fonică, fumatul, cancerul, centralele

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

> nucleare – a mai rămas cineva sau ceva nemenţionat? Suntem întotdeauna diavolul altcuiva (Messadié 2008: 9).

La aceste forme de diabolizare am putea adăuga şi alte forţe care au obstrucţionat cursul firesc al vieţii umane: gulagul şi lagărele de concentrare, bolile mentale, diabolizarea personalităţilor politice, armele distrugătoare în masă. Un exemplu recent de diabolizare, ce a intrat în vizorul publicului din întreaga lume: peroxidul de acetonă, numit şi „mama lui Satan", un explozibil folosit în atentatele de la Paris, Bruxelles şi Manchester, dar şi în atacul de la Barcelona revendicat de gruparea Statul islamic (august 2017); de asemenea, bomba cu hidrogen folosită în testul nuclear al Phenianului (septembrie 2017) a stârnit un nou val de revolte şi ameninţări la adresa securităţii statelor de pe globul întreg. În majoritatea cazurilor se face referire la prezenţa spiritului malefic pentru a justifica toate relele ce iau amploare în lume.

Problema diavolului a intrat şi în sfera de interes a psihanalizei; astfel, S. Freud a încercat să distingă trei noţiuni care alcătuiesc conceptul:

> Demonul reprezintă în primul rând forţele obscure, inconştiente, refulate, în jurul lui, sau al vrăjitoarei, se coagulează o sexualitate infantilă, perversă. Dar el este totodată şi Vatersatz, substitutul tatălui seducător [...] (*apud* Muchembled 2002: 265–266).

Freud ajunge la ideea conform căreia tatăl diavol şi femeia-vrăjitoare sunt intim uniţi între ei, formând un părinte combinat (*apud* Muchembled 2002: 265–266).

Tot în interpretările lui Freud, „marele măturoi" al vrăjitoarelor este o aluzie la un cult sexual primitiv, asociind obiectul (mătura) cu organul sexual masculin. Pentru Freud diavolul nu este decât o iluzie colectivă, iar puterile demonice nu sunt neapărat rele. Cât priveşte reprezentările oscilatorii cu privire la sexul diavolului, S. Freud ajunge la ideea că acesta diferă în funcţie de caracterul interpretărilor (colective/individuale):

> Acolo unde diavolul este un personaj colectiv, deci unde apar diavoli în număr mare, reprezentarea unor diavoli-femele nu are nimic ciudat, dar un diavol care este o mare individualitate, stăpânul iadului şi oponentul lui Dumnezeu, nu mi se pare că poate părea altfel decât masculin, chiar hipermasculin, cu coarne, coadă, şi un mare penis herpetiform (Freud 1999: 262).

Mircea Păduraru, în studiul său *Reprezentarea diavolului în imaginarul literar românesc*, întreprinde o încercare de evidenţiere şi categorisire a diavolului în legende şi basme şi identifică astfel cinci chipuri celebre ale fantasmei *Învrăjbitorul* („dracul este autorul supranatural al dezbinării dintre oameni" (Păduraru 2012: 51), *Dracul înfrânt de femeie* (pierde orice confruntare cu aceasta), *Cel de pe comoară* (dracul are capacitatea de a vedea comorile ascunse şi a le păzi), *Cel de la hotare* (se ştie că acest spaţiu este neasumat ontologic şi aparţine prin tradiţie diavolului) şi *Străinul.* Herman Kayserling, în studiul

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

Analiza spectrală a Europei, identifica trei tipuri de imagini ale unui străin: a) auto-imaginea (cum se vede un popor pe el însuşi), b) hetero-imaginea (cum îl văd alte popoare), c) imaginea eternă (cum e văzut de Dumnezeu). Ultima, virtuală, ar constitui realitatea în sine, spre care ţintesc celelalte două.

Unul din proverbele româneşti care prezintă negativ sau chiar demonizează prezenţa străinului într-un mediu necunoscut este acesta: *Nu-i dracul drac / Ca străinul în conac* (Zanne vol. X, 2004: 354), îndemnul fiind să nu oferim găzduire oamenilor necunoscuţi. Imaginea străinului a generat mereu nelinişte din care rezultă o înşiruire de stări precum răutatea, nesiguranţa, confruntarea diferitor caractere şi obiceiuri, unele contradictorii sau în defavoarea băştinaşilor. Deseori întâlnirea alterităţii stă sub masca negativităţii. În proverbele româneşti sunt prezentate negativ câteva naţionalităţi, anume ţiganul, turcul, tătarul, germanul, rusul, românul, grecul. Evreul este demonizat excesiv. Aceste reprezentări despre Celălalt, dar şi auto-imaginea critică sunt o demonstraţie a interacţiunii şi relaţiilor reciproce, în mare parte, a incompatibilităţii viziunilor şi comportamentului românilor cu aceste etnii, dar şi cu românii înşişi. Emil Cioran consemnează că această antipatie a românului faţă de Celălalt are fundament socio-istoric:

> Este foarte greu, ca român, să fii obiectiv cu popoarele care ne înconjoară. Aproape toate ne-au dominat, fie o întreagă perioadă, fie numai un moment istoric. Ruşinea e a noastră, cu atât mai mult cu cât este aproape imposibil să inventezi o scuză oarecare. De aici neînţelegerea şi dispreţul faţă de ele (Cioran 1993: 197).

În câteva proverbe, ţiganul este văzut ca personaj răufăcător auxiliar, cu o înfăţişare urâtă, dedublat şi viclean, blestemat şi ticălos, care nu poate fi pus în rândul celorlalţi oameni respectabili: *Să te ferească Dumnezeu de ţigan turcit şi român boierit*; *Ţiganul când s-a văzut împărat / Întâi pe tată-său l-a spânzurat*; *Ţiganul după ce şi-a dat căciula pe apă a zis: să fie de sufletul tatii*; *Ţiganul numai până atunci ţi-i prieten până ai mălai în traistă* (Neagu 2001: 197); *Bani au şi ţiganii, numai omenie n-au* (Zanne 2004 vol. V: 36); *Ţiganul numai din depărtare e om*; *Toţi ţiganii nu plătesc cât un creştin*; *S-a beşit românul şi a dat suflet ţiganului* (Zanne vol. VI 2004: 355–356); *Ţiganul fură şi înjură (ibidem*: 372); *Ţigan şi om de treabă unde s-a mai văzut*; *Ţiganul e cinstit în casă pustie* (Zanne vol. X: 356). Turcii, de asemenea, sunt reprezentaţi antipatic (sadici, nemiloşi) în contrast cu răutatea altor etnii (ţigani) sau meseriaşi (episcopul): *Câinele turcului la nevoie mănâncă şi mere pădureţe* (Zanne vol. I: 368); *Turcul te taie, turcul te jupoaie* (Zanne vol. VI: 414); *Cum e turcul şi pistolul (ibidem*: 415); *Turcul de e Turc, şi tot te lasă întâiu să mănânci şi apoi te omoară*; *Turcul e turcos, Ţiganul e fricos (ibidem*: 417); *Rău e turcul, dar încă mai rău e episcopul* (Zanne vol. VII: 219); *Când îţi cere turcul, să dai şi să fugi* (Zanne vol. X: 358).

Germanii sunt văzuţi de asemenea în culori sumbre, reprezentaţi prin antiteză cu alte etnii: *Neamţu crede-n băutură/ Şi unguru-n înjurătură*; *Unde pune*

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

neamţu mâna ia şi Dumnezeu mila (Zanne vol. VI: 227); *Sasul nu-i ca omul* (Zanne vol. X: 351); *Câinele neamţului la nevoie mănâncă şi mere pădureţe* (Zanne vol. I: 368); şi evreii sunt demonizaţi în proverbe, fiind văzuţi prin prisma unor neajunsuri pe care le au sau prin contrast izbitor cu alte etnii. În sursele paremiologice evreii sunt hapsâni, vicleni, lipsiţi de omenie, caracterul excesiv demonic al acestei etnii este deconspirat de aspecte ce ţin de exterior şi comportament: *Neamul jidovesc, îndrăcit şi diavolesc* (Neagu 2002: 102); *La jidan să mănânci, dar să nu dormi singur noaptea*; *Să mănânci la jidan, să dormi la armean*; *Fierbi un jidan şi iese doi greci, fierbi un armean şi iese doi Jidani (Jidanul întrece pe Grec şi armeanul pe Jidan în şiretenie)* (Zanne vol. VI: 175); *Jidanul cu barbă roşie duce pe dracul la Paşte*; *Jidanu cu neagră barbă, duce pe dracu la iarbă (ibidem*: 179); *Ovreiu până nu înşeală, nu mănâncă (ibidem*: 248); *Jidanul, numai din depărtare e om*; *A fi mai rău decât (ca) un jidan* (Zanne vol. X: 342).

Auto-imaginea românului prin prisma diabolizării a intrat şi în sfera paremiologiei; în prim plan sunt puse referirile la caracterul şi deprinderile acestuia. N. Filimon îl descrie pe român astfel:

> Zică lumea orice va voi, eu susţin şi voi susţine pentru totdeauna că *românul e fiul dracului…* e de ajuns pentru dânsul să te observe puţin, ca după aceea să spună curat fără multă ceremonie unde te strânge încălţămintea sau cât îţi plăteşte pielea (*apud* Negreanu 1998: 78–79).

Altă modalitate de demonizare a comportamentului românului, în special utilizarea excesivă a diminutivelor şi lauda neacoperită de fapte, o întâlnim în una din maximele lui Gr. Vieru: „*Românul dezmiardă şi drăgălăşeşte, până şi pe Diavol l-a numit Michiduţă – crezând că astfel îl îmbunează. Pe dracu!*" (Vieru 2008: 386) sau în proverbele populare care reflectă felul de a fi al mai multor naţionalităţi în contrast izbitor cu firea aprigă a românului: *Ţiganul, când î-e foame, cântă, boierul se plimbă cu mâinile înapoi, iar românul nostru îşi aprinde luleaua şi mocneşte într-însul* (Neagu 2001: 102). Reprezentările malefice ale românului sunt relevante şi în următoarele proverbe: *Românu-i beşina dracului*; *Românul când ridică un sac de paie îi al dracului* (Zanne vol. VI: 282–283), se demonizează în aceste exemple lauda de sine exagerată şi răutatea excesivă. Unele proverbe conţin aluzii la lipsa de caracter a românilor dintr-o regiune concretă, altele fac referire la „recuzita verbală" cu care este înzestrată această naţiune atunci când dă dovadă de mânuirea abilă a unui limbaj obscen. Asocierea naţionalităţilor cu un animal concret care întruchipează deplin caracterul şi comportamentul acestora are de asemenea accente negative: *Tata rus/ Mama-i rusă/ Numai Ivan moldovan*; *Rusu-i ursu/ Turcu-i lupu/ Leahu-i vulpea/ Moldoveanul/ Când e oaie/ Când e vacă (prada celorlalte naţii)*; *Moldovean, cap de bou (ibidem*: 207); *Muntean cu limba neagră (înjură rău) (ibidem*: 210).

Prezentarea rusului în culori negative nu este străină contextului şi vicisitudinilor istorice ale românilor. Se demonizează în special aroganţa exagerată

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

de care dă dovadă această etnie, substituirea rusului cu un animal specific este destul de frecventă şi în vorbirea colocvială curentă: *Dă-i nas lui Ivan, că se suie pe divan*; *Dacă-i dai nas lui Ivan, el se suie pe divan*; *Dacă Dumnezeu i-ar fi dat porcului coarne, răsturna pământul* (Danilov 1997: 42); *Rusul şi porcul, porcul şi Rusul (firea grosolană şi nepăsătoare a rusului)* (Zanne vol. VI: 292); *Rusu-i cu crucea-n sân şi cu dracul în spinare* (Zanne vol. X: 142). Leonte Ivanov, cel care a scris un studiu imagologic consacrat rusului[2], arată că a existat o animozitate evidentă faţă de această etnie în spaţiul românesc mai cu seamă în ultimele două secole, deşi incipiturile ei au loc mult mai devreme, iar alte faţete ale imaginii rusului şi Rusiei n-au reuşit să le contracareze.

Unele trăsături de caracter şi comportament proprii grecilor precum aroganţa, răutatea, viclenia, ridiculizarea abilităţilor mintale s-au fixat în mentalul colectiv în următorul mod: *Grecul şi-a aprins ciubucul de la candela din biserică (obraznic)* (Zanne vol. V: 134); *Grecu este vidră spurcată (ibidem*: 134); *Este fiară-nveninată*; *Grecu-i fiară duşmănoasă*; *Grecu-i limbă veninoasă*; *Grecul să te umple şi de daruri, nu-l apropia unde-ţi ai casa (ibidem*: 136–137); *Grecul are strecătoare ruptă*; *Grec cuminte şi cal verde / Cine dracu vă mai crede*; *Grecu-i lemn putred (nu te poţi încrede într-însul)*; *Când s-o mai împreuna grec cu grec (adică niciodată)*; *O minte şi aceea greacă (adică om prost)* (Zanne vol. X: 341–342).

Revizuind proverbele şi zicătorile, dar şi câteva aforisme preluate de la scriitori în care apare diavolul ca prezenţă directă sau indirectă, am stabilit că cea mai mare parte a lor se referă la viciile omului, dovadă că originile răului pornesc de la om însuşi şi mai puţin de la forţele supranaturale. Vicii precum ambiţia, vanitatea, avariţia, beţia, curvia, răutatea exagerată, zgârcenia, trădarea, bârfitul, cearta, lenea, duplicitatea, lăudăroşemia neacoperită de fapte, hoţia, minciuna, goana după bogăţiile exagerate, greşelile intenţionate etc. conturează deplin latura demonică a omului. Această interpretare specifică a diavolului bazată pe psihologizare (introspecţie şi autoanaliză) îşi are originile în epoca Reformei, în care concepţia despre păcat şi ispită a început să fie înţeleasă ca o condiţie psihologică a stărilor subiective. De aici porneşte ideea că rostul şi rolul fiecărui individ se referă la capacitatea de a învinge tentaţiile cu care-l ispitea Satana, dar şi ideea personificării răului. La începutul secolului XIX-lea apariţia psihanalizei aduce o schimbare de optică; C.G. Jung a descris această traiectorie de psihologizare a diavolului pornind de la reforma creştină a conceptului iudaic de Dumnezeu „Iahve cel ambiguu moral a devenit un Dumnezeu în exclusivitate bun, în timp ce diavolul unea în sine tot ce-i rău", treptat întunericul în care era reprezentat diavolul a fost localizat în om

[2] „Un impact cu totul negativ asupra receptării rusului la noi l-au avut multiplele ipostaze ale acestuia de la mijlocul secolului trecut: cea de eliberator-cotropitor, de purtător al germenilor comunismului, de consilier sovietic etc. Sigur nu e vina soldatului că pomeniții germeni au încolţit atât de bine în solul românesc. Prin el *rusofobia* de astăzi îşi poate găsi una din explicaţii" (Ivanov 2014: 117).

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

„diavolul a fost lichidat aproape sau chiar de tot, iar astfel această figură metafizică ce constituia înainte o parte integrantă a divinităţii a fost introiectată în om" (Jung 2003: 121). Sigmund Freud interpreta diavolul ca o „dorinţă refulată", nega proiecţiile diavolului în lumea exterioară şi pornea de la premisa că „ele iau naştere în viaţa interioară a bolnavului, acolo unde ele locuiesc" (Freud 1999: 247). Caleidoscopul generos în proverbele selectate confirmă aceste accepţii psihologizante ale reprezentărilor diabolice după cum urmează.

Duplicitatea şi dedublarea ca apanaje ale răului îşi găsesc expresie deplină în următoarele proverbe: *În inima omului stă dracul ascuns*; *În gură cu Dumnezeu şi în inimă cu dracul*; (Dumbrăveanu, Plăcintă *et alii* 2001: 30); *Iuda a lăudat întâi pe Hristos, apoi pe diavol, spânzurându-se. Aceeaşi greaţă pentru el – şi a raiului şi a iadului* (Vieru 2008: 374); *Mănâncă sfinţi şi scuipă (în alte variante: cacă, scoate, fată) draci* (Zanne vol. VII: 160); *De sute şi sute de ori omul împleteşte prin semnul crucii pe care şi-l face o plasă în care se căzneşte să se prindă diavolul din el* (Vieru 2008: 406); *Parcă-i şopteşte dracul la ureche* (Neagu 2003: 100); *A fugit de popă şi a dat peste dracul* (Zanne vol. I: 28); *Trăiesc ca fraţii şi se iubesc ca dracii* (Neagu 2003: 137); *Cu barbă albă, dar cu dracul în coaste* (Dumbrăveanu, Plăcintă *et alii* 2001: 61); *Creştin cu crucea-n sân şi cu dracul de-a spinare (ibidem*: 155); *Cu trupul în biserică şi cu gândul la dracul* (Zanne vol. II: 447); *Nu poţi fi şi cu dracul în buzunar, şi cu sufletul în raiu* (Zanne vol. VI: 563); *Îl arăţi pe Dumnezeu şi zice că e dracul (despre cel care nu ştie să preţuiască pe om) (ibidem*: 635); *Sfânt de cei ce cacă draci (când un rău vrea să treacă om de treabă şi cu cinste)* (Zanne vol. VII: 161); *Ziua fuge de bivol şi noaptea apucă pe dracul de coarne* (Zanne vol. I: 23); *Ziua mănâncă colaci şi noaptea umblă după draci* (Zanne vol. VI: 517); *Omul lui Dumnezeu cu gândul (năravul, firea) dracului* (Zanne vol. VII: 677); *Om a lui Dumnezeu cu coarne (ibidem*: 687).

Răutatea sub toate formele şi ipostazele ei a fost fixată de asemenea în proverbe: *Omului doar coarnele-i lipsesc* (Zanne vol. X: 69); *I-a dat diavolul cu coada pe la nas* (Neagu 2003: 48); *Îi crapă pielea de al dracului ce-i* (Zanne vol. X 75); *Mic (mărunţel) ca acul şi rău ca dracul*; *Pe omul rău nici dracul nu-l vrea*; *Pe omul rău să nu-l îmblânzeşti, şi mai tare îl îndrăceşti* (Junghietu 1992: 132); *Omul n-ar putea trăi singur, nici în rai, nici în iad, unde toţi se scarpină unul de altul* (Vieru 2008: 378); *De ce-mi măsuraţi nasul, ştiind că Necuratul din voi are o coadă atât de lungă?! (ibidem*: 383); *Când doi bătrâni ajung să nu se vadă în ochi să ştii că nu diavolul este cel care-i încrâncenează, ci moartea care se apropie (ibidem*: 395); *Cine caută pe dracul întotdeauna îl găseşte* (Zanne vol. II: 73); *Şi-a pus dracul coada pe el* (Neagu 2003: 127); *Unul şi altul tot un drac, amândoi un ban nu fac*; *Unul trage la dracu şi amândoi la tatăl său (ibidem*: 153); *A greşi e omenesc, a stărui în greşeală e lucru diavolesc* (Dumnbăveanu, Plăcintă *et alii* 2001: 293); *Îl tutuieşti pe drac şi te temi de o flacără (Goethe)* (*apud* Barbu 2004: 198); *Pretextând nevoia, tiranii îşi scuză faptele lor diabolice (J. Milton) (ibidem*: 198); *Poama dracului*; *A se uita la cineva ca la dracu* (DEX 2000: 198); *S-adunară*

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

ca dracii la smoală (Zanne vol. IV: 198); *De la dracu la tată-său* (Dumbrăveanu, Plăcintă *et alii* 2001: 424); *Drac ai cumpărat, drac ai luat* (Zanne vol. VI: 587); *Dracul nu aude predicile (când dâm poveţe celui cumplit) (ibidem*: 589); *Pe dracu înveţi să înnoate? (ibidem*: 581); *N-a rupt geaba dracul opincile până i-a adunat (despre adunare/tovărăşie în care toţi părtaşii sunt răi)*; *Mai mare decât dracii (ibidem*: 600–601); *A fi jucat la nunta dracului*; *A-l da în burduful dracului*; *Şi-a găsit dracul copacul (ibidem*: 604–605); *Drac încălţat*; *A fi dracul gol*; *A fi ca dracul, A intrat dracul în el*; *(ibidem*: 615); *A fi al dracului/Om al dracului*; *A fi cu draci/A avea pe dracul într-însul*; *(ibidem*: 617); *A-i veni dracii* (pentru oamenii neascultători şi îndărătnici); *A arde dracului tămâie* (a se ruga de cel rău, a fi rău); *A fi crescut în buruienile dracului (a fi gâlcevitor şi nemulţumitor)* (Zanne vol. IV: 619–620); *Uns cu unsoare de drac* (Zanne vol. VI: 623); *A scuipa draci*; *A dracului e lumea asta*; *Dracul mă învaţă să fac asta*; *Nici dracul nu-l ştie (ibidem*: 628–629); *A fi om al naibii* (răutăcios) (Zanne vol. VII 46); *A fugit de popă şi a dat peste dracul (ibidem*: 87); *A umbla cu Satana-n sân*; *Boldul Satanei (om viclean, rău) (ibidem*: 146); *L-a înţărcat Scaraoţchi (adică şiret, viclean)*; *A ave pe Scaraoţchi într-însul* (Zanne vol. VII: 148); *Din ouă de drac, puiu de drac iese*; *Fu dracul cel mic, nu fu cel mare (când se întâmplă un rău mai mic)*; *Omul cu dracul, de drac dă* (Zanne vol. X: 366–367); *A îmbrăcat cămaşa dracului*; *A fi boală de drac (ibidem*: 369–370); *Gândul omului e-n iad, şi-un adânc fără vad* (Zanne vol. VII 233). Acţiunea răului ca alternativă a cunoaşterii culminează cu pedeapsa: *A văzut pe dracul*; *A dat de dracul* (Zanne vol. VI: 623); *A lui era dracul (adică o păţea), A-l lua dracul (ibidem*: 619). În proză diabolizarea excesivă a omului o avem ilustrată în romanul autobiografic a lui Henry Miller *Un diavol în paradis.* Protagonistul scriitor îl ajută necondiţionat pe amicul său Conrad Moricand, treptat cel de al doilea ajunge să paraziteze pe seama primului devenind instantaneu un „demon meschin", iar cearta dintre cei doi produce o ruptură inevitabilă.

Imaginarul popular le-a consacrat o atenţie deosebită oamenilor incomozi (negativi) care trebuie evitaţi:

Nu pot scăpa de el ca de dracul; *Se ţine după… ca dracul de popă*; *Se ţine după… ca dracul după copil mic*; *Se ţine după… ca dracul după călugăr* (Zanne vol. VI: 612); *Fuge ca dracul de tămâie (sau scăldătoare)* (Zanne vol. VII: 434); *Dal-aşi lui Satana/ Poclon de pomană (ibidem*: 146).

Aspectul exterior al omului e desemnat uneori prin apelul la caracteristicile demonice, asistăm în acest caz la o personificare a răului: *Parcă a arat dracul cu ei (pentru oamenii urâţi la faţă, jerpeliţi şi zdrenţăroşi)*; *I-a pierdut dracul măsura (pentru cel ce creşte înalt) (ibidem*: 611); *Cine n-a văzut pe dracul să se uite la tine (om urât, rău) (ibidem*: 620); *Parcă-i scapără dracul în fălci (despre omul slab) (ibidem*: 631); *Parcă-i ducă-se pe pustii (pare că e dracul, urât) (ibidem*: 632).

În credinţa populară unele semne marcante referitoare la abilităţile omului sunt atribuite maleficului, din această categorie fac parte spânul şi şchiopul:

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

De omul însemnat să fugi (să te fereşti) ca de drac; *Să te ferească Dumnezeu de spân şi omul roş*; *Să te ferească Dumnezeu de omul însemnat! Omul însemnat de Dumnezeu, e dracul în picioare* (Zanne vol. II: 558); *Omul calic şi obraznic, merge nepoftit la praznic*; *A mâncat din pomana dracului* (*se zice celor spâni în bătaie de joc*); *A mâncat la nunta dracului (adică e spân*) (Zanne vol. VI: 604). „Însemnarea" (care presupune anumite deficienţe/abilităţi ale corpului) poate avea şi conotaţii pozitive, fiind calificată ca abilitate: *E bine să fii stângaciu, ca să împuşti pe dracu (Pe umărul stâng al omului stă un diavol, pe umărul drept un înger) (ibidem*: 652).

Demonizat este şi mâncăciosul, pentru care plăcerile burţii sunt esenţiale: *La gură place, la cur ţine-te drace (mâncarea plăcută, care în urmă strică stomacul)* (Zanne vol. X: 34).

Conflictele păguboase sau iminenta confruntare şi convieţuire cu răul completează şirul proverbelor care conţin lexemul drac: *Şi-a pus boii în cârd cu dracul, dar are să-i scoată fără coarne* (la Ion Creangă în povestea *Harap-Alb*); *Ce-şi face omul singur, nici dracul nu desface* (Zanne vol. II: 198); *Caută pe dracul şi nu-l găseşte*; *Caută pe dracul cu chilă-n traistă şi nu-l găseşte* (Zanne vol. VI: 591); *A trage pe dracul de coadă (când cineva îşi face singur rău) (ibidem*: 605).

Obsesia omului pentru bani şi bogăţie, pe de o parte, dar şi sărăcia, de altă parte, completează ideea asocierii cu diavolul, aceasta fiind şi arma seducţiei şi ispitirii de către cel rău: *Celui bogat şi dracul îi leagănă copiii* (Junghietu 1992: 43); *La cel bogat şi dracul vine cu colacul*; *La omul bogat şi dracii vin cu colacii/cu muierile* (Zanne vol. V: 85); *Din ce câştigă unul pe dreptate, dracul ia pe jumătate, din ce câştigă pe nedrept ia cu stăpân cu tot (ibidem*: 157); *Săracu-i ca şi dracul, / De ce dai, de ce mai cere*; *Omul sărac e al doilea drac (ibidem*: 557–558); *A dat mâna cu dracul (s-a îmbogăţit)* (Zanne vol. VI: 622); *Dragoste seacă,/ Cui dracu să-i placă! (până la dragoste mai trebuie şi avere)* (Zanne vol. VII: 363). O superstiţie arhaică legată de diavol este şi aceea că Necuratul este stăpânul comorilor furate prin intermediul complicităţii oamenilor. Tradiţia consemnează faptul că orice comoară arde odată pe an „Dacă o comoară arde […] de la amiază până la miezul nopţii, atunci stăpânul acelei comori e Necuratul; dacă însă comoara arde de la miezul nopţii înainte, e curată" (Eana 1939: 30), întrezărim aici şi câteva indicii legate de temporalitatea specific diabolică. Proverbele care reflectă acest aspect sunt acestea: *Din banii drepţi ia dracul pe jumătate, iar din cei strâmbi ia cu stăpân cu tot* (Dumbrăveanu, Plăcintă *et alii* 2001: 138); *A rugat dracul pe ban să-i desfacă un nod* (Vieru 2008: 395); *Când dracul se roagă, e cu pielea pe pradă* (Dumbrăveanu 2001: 153); *Toţi banii în punga Satanei* (Zanne vol. V: 85); *A se duce dracului pomana* (Zanne vol. VI: 82). Sărăcia şi bogăţia (în special prima) au constituit mereu motive ale ispitirii şi căderii omului în păcat, un proverb românesc conţine aceste indicii „scumpul pentru bani ar lua şi pe fata dracului" (Junghietu 1992: 138), avariţia generează sărăcia spirituală, care curmă orice dorinţă personală şi demnitatea umană.

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

C.G. Jung consideră periculoasă recunoaşterea sărăciei spirituale „căci cine este sărac doreşte şi îşi asumă un destin. Un proverb elveţian spune: În spatele oricărui bogat se află un diavol, în spatele fiecărui sărac, doi" (Jung 2003: 24). Sărăcia ca marcă a discriminării generează zicala: *Sărac e dracul* (Zanne vol. VI: 605) sau *Sărac e dracul că n-are opinci* (Zanne vol. X: 308), acesta fiind răspunsul celui care este deranjat când i se zice „săracul", confirmarea sărăciei e specifică şi în cazul zicerii: *A avea pe dracul în pungă* (Zanne vol. VI: 605); *Omul sărac e al doilea drac* (Zanne vol. V: 558); *Omul sărac e puiu de drac*; *Decât sărac, mai bine drac (să faci orice să nu fii sărac)* (Zanne vol. X: 322).

Am surprins situaţii în care proverbele şi zicătorile fac aluzii la lucruri pierdute, sau care nu pot fi recuperate, găsite: *De pomana dracului* (adică degeaba) (Zanne vol. VI: 604); *S-au dus boii dracului (arată o pagubă) (ibidem*: 620); *Şi-a pus dracul coada pe el (când nu găseşti un lucru pierdut) (ibidem*: 623); *De sufletul dracului (ibidem*: 615).

Ura şi invidia completează lanţul viciilor şi caracteristicilor demonice, aducem câteva exemple: *Se uită la el ca dracul la popă (ibidem*: 622); *În nevasta altuia, dracul a pus o lingură de miere* (*Dicţionar rus-român* 2002: 338); *Şi-a băgat dracul coada între ei* (Zanne vol. VI: 624).

Pălăvrăgeala, injuriile şi bârfele, lauda de sine exagerată, cearta fără temei definitivează palmaresul demonizării fiinţei umane, ca fiind posesoare a acestor vicii: *Sâc, Agache, că te ia dracu… (te-ai dat de gol) (ibidem*: 2); *A-l face ca pe dracul (a-l face de râsul lumii, a-l batjocori) (ibidem*: 627); *Cine se laudă că-i tare, îi stă dracul pe spinare*; *L-a lăudat până i-a pus coarne* sau *Atât l-a lăudat până i-a crescut coarne (A lăuda pe cineva astfel ca lauda să iasă în defavoarea celuilalt)* (Zanne vol. VII: 267); *Geaba-i omul cât gardul, dar minte ca dracul (ibidem*: 278); *Gura înfundă iadul (pentru cel flecar)* (Zanne vol. X: 36); *L-a făcut ca pe dracul (l-a certat rău) (ibidem*: 370).

Încăpăţânarea se asociază lanţului viciilor demonice, fiind catalogată drept o problemă gravă de comportament: *Dă-i (împunge-l) cu acul să sară dracul* (Zanne vol. V: 51); *Te ţin drace în vacarniţă / Că popa-i în ţarină* (Zanne vol. II: 198); *Şi-a spart dracul opincile* (scopul propus a fost atins) (Zanne vol. VI: 600); *A-l face pe dracul în patru (ibidem*: 627).

Nu e o noutate că viciul beţiei este atribuit diavolului, paremiologia populară confirmă deplin această idee: *Beţivului şi dracul îi iese cu (o) cană dinainte*; *Beţivului şi dracul îi iese cu oca (ocaua) înainte*; *La omul beţiv şi dracul iese cu o cană plină*; *Beţivului şi dracul îi iese cu oala (de vin) înainte*; *Beţivului şi dracul îi iese cu colaci înainte* (Zanne vol. III: 472).

Minciuna a servit încă de la început diavolului ca armă de nimicire a omului, acest viciu este în exclusivitate demonic, prezent deplin şi în viaţa omului: *Dracul a mâncat plăcintele şi crăpătorul stă de faţă (când omul minte şi este dat de gol)* (Zanne vol. VI: 204).

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

Negativul ispitelor demonice este completat de viciile făţărniciei şi aroganţei: *Nici dracu mai întâiu/ Nu-i de căpătâiu (ibidem*: 581); *Mic drac, opinci mari (ibidem*: 597); *În curul smeritului locuieşte dracul* (Zanne vol. VII: 595); *În inima smeritului şede dracul greceşte* (Neagu 2003: 114); *Printre îngeri sunt şi draci* (Zanne vol. VII: 21).

Zgârcenia lărgeşte orizontul viciilor demonice: *Scumpul pentru bani ar lua şi pe fata dracului* (Junghietu 1992: 138); *S-a pricopsit ca dracu-n spini* (Neagu 2003: 114); *Cere pe un lucru cât dracu pe tatăl său* (Zanne vol. IV: 657); *A dat faliment dracul şi caută vechile catastifuri (ibidem*: 92); *Şade dracul cu curul pe banii lui*; *Şade dracul pe comoară* (Zanne vol. VI: 607–608); *Parcă e dracul de pe comoară (ibidem*: 615).

Situându-ne în acelaşi lanţ al enumerării viciilor şi proverbelor care deconspiră demonicul, enumerăm hoţia ca fiind apanajul diabolic cel mai des vehiculat în diferite conjuncturi şi sfere ale societăţii: *Dracul te învaţă să furi, dar nu să şi ascunzi (ibidem*: 598); *A fi comoara dracului (avere din furat, cum a venit aşa şi s-a dus) (ibidem*: 609); *A dat de dracul în stejărişte (a făcut ce a făcut şi la urmă tot l-a prins) (ibidem*: 610); *Dracul oi n-avea / Şi unt vindea (pentru hoţi)* (Zanne vol. X: 367).

Unele proverbe şi zicători care conţin lexemul *drac* se referă la starea de sănătate a omului: *Dracul ştie ce are*; *Nu are nici pe dracul* (DEX 2000: 603); *Al dracului fu doctorul (când bolnavul moare)* (Zanne vol. II: 501).

Constatăm că în credinţa populară sunt demonizaţi oamenii neîndemânatici care îşi cauzează singuri greutăţi şi nevoi sau care au fost sortiţi să suporte greutăţile vieţii: *A strănutat dracul când s-a născut* (Zanne vol. VI: 587); *A-l lua dracul*; *A-l lua mama dracului (a o păţi)* (*Dicţionar rus-român* 2002: 814); *Leapădă pe dracul şi ie pe Satana* (Zanne vol. VII: 146).

Unele defecte ale oamenilor care constau în mila exagerată, credulitatea şi naivitatea excesivă sporesc evoluţia răului: *Ţi-e milă de dracul şi el scoate coarne*; *Hrăneşte pe dracu fără să ştie cu cine are de a face* (Zanne vol. VI: 594); *A-şi face pomană cu dracul (ibidem*: 604).

Experienţa care vine cu înaintarea în vârstă şi intenţia de schimbare se înscrie (în unele situaţii) în anturajul demonicului: *Dracul după ce a îmbătrânit s-a făcut pustnic*; *Când dracul a îmbătrânit atunci s-a călugărit (ibidem*: 593); *Gândiţi-vă că dracul e bătrân, îmbătrâniţi deci ca să-l puteţi pricepe* (Barbu 2004: 198); *A ieşit un drac din el (când un om rău vrea să devină mai bun)* (Zanne vol. VI: 615); *A-i crăpa (plesni) dracului un ochi* (*când îţi vine să faci o faptă rea şi nu o faci) (ibidem*: 621); *A vârî pe dracul în cămaşă*; *A vârî pe dracul în sân* (Zanne vol. IV: 625); *Fă bine în curul dracului* (Zanne vol. VII: 488).

Anumite stări şi frustrări sunt atribuite forţelor negative: *Şede ca dracu-n cânepă (adică încurcat şi foarte speriat)*; *Şede ca dracu-n mărăcini* (Zanne vol. VI: 609–610); *Tremură ca dracul (ibidem*: 30); *Izicuţă dracu (pentru o persoană care nu are astâmpăr, vorbeşte mereu, se amestecă în toate, umblă de colo până colo,*

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

vrea să afle toate etc.) (Zanne vol. VII: 28); *Parcă-l zghinuie naiba (tremură foarte tare)* sau *Parcă-i naiba pe uscat (ibidem*: 46).

Irosirea timpului sau împrejurările care provoacă lipsa de acţiune şi lenea (în special) este considerată a fi o caracteristică a demonicului: *A umbla după ouă de drac (în zadar, după lucruri care nu se pot găsi)* (Zanne vol. VI: 12); *A-i tăia dracului bureţi (ibidem*: 622); *A se uita în curul dracului (când unul se uită fix la oarecare, cu gândul pierdut la acela) (ibidem*: 628); *Ară, drace, drace; cum am să grăpez cu tine (când unul face ceva care să se spargă în capul lui)* (Zanne vol. V: 438); *Carele nimic nu lucrează, îi linge dracul mâinile* (Zanne vol. VII: 536).

Diabolicul ca anti-lume acestei lumi în care totul este inversat este confirmat şi în paremiologie: *A fi vreo drăcie*; *A se juca vreo drăcie* (Zanne vol. VI: 632); *S-a întors vacul ca dracul (s-au întors lucrurile cu totul dimpotrivă, anormal)* (Zanne vol. IX: 426); *Se bat dracii în capete (când în acelaşi loc, timp, se execută sau sunt mai multe lucruri de făcut)* (Zanne vol. VI: 599); *O să-şi rupă dracul piciorul (ibidem*: 601) unele proverbe din această categorie au o nuanţă eufemistă: *E deştept, prostul dracului* (Zanne vol. VII: 332).

Vestimentaţia este un simbol unic al civilizaţiei şi culturii, dar şi o marcă de determinare a alterităţii, absenţa ei (în lumea creştină) sugerează nuditatea spirituală. Există un specific al portului fiecărei etnii, care o individualizează în caleidoscopul naţiunilor. Dezicerea de însuşirile şi bunurile naţionale este interpretată ca parte componentă a diabolicului: *Cine-şi schimbă portul, s-o dat de partea dracului (arată cât de mult ţine românul la portul lui, pe care-l identifică cu naţionalitatea)* (Zanne vol. X: 198).

O altă categorie a proverbelor în care este proiectat maleficul se referă la *diabolizarea femeii* în diferite moduri, dar în special evidenţiază caracterul dublicitar al ei. Pe de o parte, am atestat proverbe în care e demonstrată supremaţia femeii, aceasta păcălindu-l abil pe diavol prin calităţile excepţionale de care dă dovadă intuiţia, iscusinţa, viclenia. În mod special e vorba despre femeia în etate, numită popular „babă", care dă dovadă de multă experienţă şi dibăcie: *Muierea fermecătoare, cu cât îmbătrâneşte, cu atât mai mult la diavoli se gândeşte (ibidem*: 30); *Femeii nici dracul nu-i vine de hac* (Dumbrăveanu 2001: 141); *Unde baba face nici dracul nu desface*; *Baba e talpa iadului* (Zanne vol. II: 3); *Femeia e mai dihai decât dracul căci ea a îmbătrânit pe dracul cu descreţirea firului de păr* (Mardare 2008: 40); *Femeia a îmblânzit (îmbătrânit) şi pe dracul* (Zanne vol. II: 149); *Muierea întrece şi pe dracul* (Zanne vol. II: 278); *Femeia îl judecă pe dracul şi îl socoate dator. Îi taie limba cu foarfecele şi îi tunde lâna cu pielea cu tot, apoi îl bagă sub pat şi în pune să cânte cocoşeşte*; *Asta-i neaga care a albit pe dracul […] Are meşteşug să îmblânzească şi pe dracul* (Mardare 2008: 40); *E sfredelul dracului (se zice despre baba vrăjitoare)* (Zanne vol. VI: 615); *A fi talpa iadului! (se zice pentru babă că ştie multe drăcii, mai cu seamă descântece şi farmece)* (Zanne vol. VII: 15).

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

Pe de altă parte, un şir de proverbe accentuează negativismul exacerbat al femeii, aceasta fiind înfrăţită cu diavolul şi ispitele sale: *Femeia hotărăşte şi Satana împlineşte* (Dumbrăveanu 2001: 141); *Femeii când îi e bine îl caută pe dracul* (Zanne vol. II: 146)*; Femeia e sora dracului, Femeia-i dracul*; *Femeia are gândul dracului, ca şi el te azvârle unde nu trebuie (ibidem*: 147); *Femeia-i lucrul dracului* (Zanne vol. X: 30); *Unde e muierea, nu mai are dracul nimic de făcut* (Zanne vol. II: 278); *De muiere nu scapă nici dracul! (ibidem*: 283); *Muierea a înălbit şi pe dracul* (Zanne vol. II: 284); *Muierea rea, lăcaşul dracului (ibidem*: 295); *De muiere rea şi dracul fuge de ea (ibidem*: 290); *Să fugi de muierea rea ca dracul de tămâie (ibidem*: 290); *Femeia are coastă de drac. E născută în zodia Scorpiei* (Mardare 2008: 40); *E mică şi a dracului,/ Sare-n cap bărbatului* (Zanne vol. IV: 506); *A fi naţia dracului, Neaga dracului*; *Am gândit c-o iau pe Stana/ Ş-am luat-o pe Satana* (Zanne vol. VI: 220); *Bagi pe dracul în casă cu lăutari şi nu-l poţi scoate cu sute de arhierei* (Dumbrăveanu 2003: 18); *Decât drac alb, mai bine drac negru (pentru femeie, arătându-se cât de rea este)* sau *Dracul alb, mănâncă pe ăl negru*) (Zanne vol. VI: 592); *Cântă dracul în casa popii (când muierea e rea)* (Zanne vol. VII: 110); *Unde e femeia e şi dracul* (Zanne vol. X: 30); *Muierea e mai drac, decât dracul (ibidem*: 54). În aceeaşi categorie de proverbe am găsit şi ideea discriminării bine intenţionate a femeii, aceasta fiind prezentată inferioară sexului opus: *Bărbatul cu crucea în cap,/ Muierea cu dracul la inimă* (Zanne vol. II: 44); *A fi însurat cu dracul (a ave o nevastă rea)* (Zanne vol. VI: 622); *A ave o coastă de drac (ibidem*: 361); *Mai la vale de coarnele dracului îi casa femeii mele* (Vieru 2008: 405); *Dacă-i vrea să te însori deschide ochii în patru să nu-l aduci pe drac cu lăutari în casă*; *Femeia e lucrul/sora dracului* (Dumbrăveanu 2001: 141); *Femeia a scos omul din Rai, pentru că e scula dracului, dar e mai dihai decât el* (Mardare 2008: 41).

Superstiţiile românilor privind asemănările sau conlucrările dintre diavol şi femeie au fost confirmate prin faptul că poporul credea în „puterea farmecelor atribuind babelor ştiinţa vrăjitoriilor de unde şi expresia „baba-i calul dracului" (Eana 1939: 31). Discriminarea femeii e confirmată şi de proverbul care îndeamnă soţii să aplice consoartelor pedeapsa fizică drept o necesitate a corecţiei comportamentului feminin: *Cu calul şi nevasta nebătută nu faci nici pe dracul* (Junghietu 1992: 131).

Am identificat, în categoria proverbelor referitoare la caracterul demonic al femeii, două exemple bazate pe principiul toleranţei, care încearcă să creeze un echilibru dintre ambele sexe: *Soţ şi soţie, Satana-n cârdăşie* (Sologub 2005: 451); *Unde-s băieţi şi babe fuge dracul* (Junghietu 1992: 73), un singur proverb conţine aluzii la sexualitatea feminină şi încurajează desfrâul: *Şi dracul se satură cu aceeaşi bortă* (Zanne vol. VI: 595); amintesc că în interpretările psihanalitice ale lui Sigmund Freud, gaura[3] e un indiciu al vaginului. Am găsit şi un proverb care defineşte dragostea (armonia) dintre un bărbat şi o femeie: *Iese*

[3] „Gaura […] este organul genital feminin" (Freud 2010: 154)

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

dracul dintr-o bortă, / C-un papuc şi o ciubotă (ibidem: 591). Un singur proverb exprimă ferm ideea unui tandem sau a unei conlucrări dintre diavol şi femeie: *Dracul cu muierile face războiu călugărilor (complicitatea lor în cazul lui Adam şi Eva, Samson şi Dalila etc.) (ibidem*: 598).

Sunt puţine proverbele în care este demonizat bărbatul, acestea vizează în mare parte caracterul şi aspectul exterior: *Băieţii sunt dracul gol* (Zanne vol. II: 6); *Bărbatul să fie puţintel mai frumos decât dracul (ibidem*: 13), alte proverbe oferă indicii despre alegerea consoartei sau indecizia bărbatului: „*Pe la 20 de ani se însoară cineva singur, de la 20 la 25 îl însoară alţii, de la 25 la 30 îl însoară o babă, iar de la 30 înainte numai dracul îi vine de hac*" (Zanne vol. III: 397). Întâlnim şi proverbe în care e diabolizată vârsta bărbatului sau gradul de rudenie *Moşii's talpa iadului (ibidem*: 461) sau *Nepotul e salba dracului (ibidem*: 490); *Drac flăcău*; *Drac însurat*; *Drac socru (lucru nevăzut, neauzit)* (Zanne vol. VI: 615); *Mihai Săracu/ Care a sărăcit pe dracul (despre unul care se face grozav, fără să fie) (ibidem*: 203).

Proverbele care conţin referinţe la copii şi diavol sunt puţine şi vizează copilăria cu atributele ei ca etapă ce însoţeşte existenţa. Copilul ca arhetip întruneşte „capacitatea de unire a contrariilor între bazele inconştiente şi conştiinţă"[4], acesta rezultă atât din gene masculine, cât şi feminine, de aici devine explicabilă antiteza din proverb copil/drac, mort/cuminte. Această terţă fiinţă este „produsul cel mai preţios şi mai promiţător al naturii umane", ea conferă „un stadiu înalt al realizării de sine"[5] fiind şi o proiecţie în viitor. Asocierile dintre copil şi diavol se întâlnesc şi în registrul nocturn, în mod deosebit se face referire la starea prenatală considerată de psihanalişti a fi o zonă a „noncunoaşterii, adică a întunericului sau a crepusculului"[6], dar şi superstiţia legată de botez în care se repetă actul riatualic al alungării Satanei ce presupune purificarea pruncului născut: *Puiul chiar de drac, şi tot e frumos (ibidem*: 596); *Copil cuminte şi drac mort nu se vede* (Manole 2003: 25); „*Copiii se pot juca cu dracii, dar nu-i lăsaţi să-i legene*" (Vieru 2008: 421); *Vrabia e pui, dar numai dracul o ştie de când îi* (Manole 2003: 163); *Mic şi drac* (Zanne vol. X: 116); *Copiii oamenilor sunt draci goi* şi alte variante: *Copiii sunt draci goi*; *Copiii sunt numai dracul gol* (Zanne vol. II: 78); *Copilul rău, Blestemul lui Dumnezeu (ibidem*: 85); *Făina dracului se preface toată în tărâţe (cei născuţi din părinţi răi, vor fi ca aceştia)* (Zanne vol. VI: 574); *A-l creşte pe dracul (copil de suflet, care mai întotdeauna nu-ţi este recunoscător)* (Zanne vol. X: 369). Unele proverbe conţin sfaturi sau îndemnuri cu privire la raportul dintre cel Rău şi copii: *Nu învăţa pe dracu a înneca copiii*; *Nu învăţa pe drac cum se înţarcă copiii* (Zanne vol. VI: 562). Un descântec din folclorul copiilor se referă la situaţia când aceştia au pierdut ceva şi nu pot găsi, astfel că sunt nevoiţi să înjure: *Dă-mi drace, ce-ai*

[4] *Ibidem*, 199.
[5] *Ibidem*, 192.
[6] *Ibidem*, 196.

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

aflat/ Că te bat în spânzurat/ Cu fierele plugului/ Pe bucile cerului (Zanne vol. IV: 562). Alte proverbe care vizează diabolizarea copilului au drept reper energia debordantă şi neastâmpărul copilăresc: *A scoate capul ca un drac* (Zanne vol. VI: 630) sau *Are ochi de vârcolac (zicere întrebuinţată de femei şi dădace, când văd că cel mic nu doarme, ca ele să îşi poată vedea de alte treburi)* (Zanne vol. VII: 216).

Am depistat proverbe care se referă la o anumită categorie socială, e vorba de reprezentanţii bisericii: *Drac îmbrăcat în rasă (împotriva călugărilor)*; *Când s-a pus dracul pe rasă/ Au o taie, au o lasă* (Zanne vol. VI: 566); *Decât drac negru mai bine drac alb (decât călugăr, tot mirean e mai bine* sau *drac alb mănâncă pe drac negru*) *(ibidem*: 592); *Lucrul dracului în casa popii (se întâmplă ceva unde nu te aşteptai) (ibidem*: 597); *Norocul dracului în casa popii (netrebnicii unde nu se cuvine, se întâmplă ceva unde nu te aşteptai)* (Zanne vol. VII: 87).

Fizica şi metafizica diavolului sunt de asemenea reflectate în proverbe. Primul aspect vizează reprezentările animalice ale necuratului, cromatica şi recuzita specifică: *Râde dracul/ naiba de porumbe negre şi pe sine nu se vede (ibidem*: 614); *Îi joacă ochii, în cap, ca la drac* (Zanne vol. II: 384); *Mă tem mai mult de coada lui Michiduţă decât de coarnele sale*; *Dacă dracul se travesteşte în bou, să nu-l pui la plug* (Vieru 2008: 384, 388); *Pe naiba nu-l căuta cu lumină că-l afli şi la întuneric* (Neagu 2003: 103); *Trei lucruri poartă dracul: sulă, ipingea şi tobă (cu sula împunge, aţâţă pe oameni la rele*; *cu impingeaua acoperă fapta rea, mai ales precurvia după ce s-a făcut, şi când vinovaţii sunt asupra faptului (în flagrant) îi descoperă şi sună dintr-o tobă, ca să se adune lumea şi să vadă)* (Zanne vol. VI: 579); *Nu e dracul aşa de negru cum se spune/cum îl face lumea (ibidem*: 560); *Şi dracul pare frumos când e tânăr* (Dumbrăveanu 2001: 66); *Şi-a amestecat dracul coada* (DEX, 2000 603); *Dracul, când n-are de lucru, îşi cântăreşte coada* (Negreanu 198: 87); *Râde dracul de porumbel/ Şi nu se vede pe el*; *Dracul numai oaie nu se poate face (Oaia-i făcută de Dumnezeu, capra de diavol)* (Zanne vol. VI: 559–560); *Râde dracul de porumbea şi-i mai negru decât ea (ibidem*: 559); *Dracul poartă tichie (are puterea de a se face nevăzut) (ibidem*: 562); *Dracul nu îmbătrâneşte*; *Dracul cât trăieşte, nu îmbătrâneşte (ibidem*: 593); *Nu e dracul aşa de negru cum îl face pe hârtie/pe perete* (Zanne vol. X: 365); *Şi-a spart dracul opincile (scopul propus a fost atins)* (Zanne vol. VI: 600).

Metafizica diavolului cuprinde un spectru mai larg care include natura, puterea, conduita, calităţile şi preferinţele sale (bogăţia, răutatea, forţa distrugătoare, viclenia, ispitirea şi instrumentele specifice ispitirii) omniscienţa şi omniprezenţa sa: *Banul e ochiul/biciul dracului* (Zanne vol. V: 32); *Aurul e ochiul dracului* (Zanne vol. I: 116); *Dracul ţine capul în poala măsii şi cu coada răstoarnă carele* (Junghietu 1992: 132); *În abecedarul dracilor îngerul este desenat cu coarne mai mari ca ale dracilor*; *În pielea şarpelui găseşti pe dracul* (Zanne vol. VI: 566); *Pe draci îi onorează viclenia sfinţilor* (Vieru 2008: 405, 410); *Râde om de om şi dracul de toţi* (Neagu 2003: 111); *Când dracul n-are ce face îşi*

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

aprinde luleaua (Junghietu 1992: 155); *Învaţă pe drac să dea cu puşca*; *Vai de casa omului când dracul îşi vâră coada* (Neagu 2003: 55, 155); *S-o suit dracul pe casă (conflicte între mai mulţi membri)* (Zanne vol. X: 368); *A ars moara şi şoarecii s-au dus dracului* (Cartaleanu, Cosovan 2002: 11) sau *E plin de draci, / Ca moara de saci* (Zanne vol. X: 369) – în legătură cu topografia morii Mircea Păduraru observă că există o seamă de credinţe care nu îşi pot explica bunul mers al lumii fără contribuţia constantă a diavolului, ideea la care ajunge autorul este că legătura morar-diavol poate fi „o formă de ispăşire pentru o ofensă originară, fie sugerează un pact tainic dintre cei doi" (Păduraru 2012: 50), şirul proverbelor despre metafizica diavolului este urmat de altele: „*Tu încă nu eşti omul care să-l ţii pe diavol legat*"; „*Mai bine prinţ al iadului, decât slugă a cerului*"; „*În spatele crucii stă diavolul*" (*apud* Barbu 2004: 207, 231, 256); *Se sperie şi diavolul de umbra lui* (DEX 2000: 603); *Dracul toate vre să fie, numai ucenic, nu*; *Dracul pe toate le ştie, numai masatul muierii nu-l ştie*; *Dracul când n-are ce face se uită în cur* (Zanne vol. VI: 567); *Dracu ştie, dracu aduce (ibidem*: 627–628); *Dracul nu are altă treabă, nici nu şade degeaba*; *Dracul şede în deal şi prăvale carul în vale*; *Se scarpină dracul în deal şi trosnesc păduchele în vale*; *Dracu nu doarme*; *Dracu n-are altă treabă, decât să încurce iţele în lume*; *Dracu-şi bate joc de om la bătrâneţe*; *Dracu se ascunde în barba popii şi în p... muierii (şi cei care ar trebui să fie mai buni pot fi răi) (ibidem*: 571, 572, 573); *Dracu de urât îşi cântăreşte c...e (ibidem*: 570); *Pentru un lucru de nimica râde dracul de se strică (ibidem*: 575); *Dracul crapă când faci bine*; *Când geme mortul şi dracul moare de necaz (ibidem:* 581); *Dracul nu face cruci de biserică (ibidem*: 589); *Dracul râde când creştinii se învrăjbesc (ibidem*: 564); *Dracul e Meşter*; *Dracul mai mult se cacă pe muntele mare (se leagă mai mult de cei mari) (ibidem*: 591); *Dracul se dă în lături din calea fermecătoriei (singura armă care-l supune pe diavol) (ibidem*: 6); *Când o să te ia dracul, te ia şi din biserică, ca pe Macehala*; *Pe dracul la cruce nu-l poţi duce*; *Uşor la dracu să zică-n fluier, că şade-n trestie* (*Când putem face orice uşor)*; *Dracul zice, dracul face (El spune, el face)*; *Drac scris (adică chiar dracul)* (Zanne vol. X: 367–368).

O parte din proverbe care fac referire la arma diavolului – ispitirea şi câştigul sau pierderea câştigului: *L-a luat Aghiuţă* (Zanne vol. VI: 172); *Îl fură Aghiuţă; Nici Aghiuţă nu-l mai scoate din... (ibidem*: 472–473); *Unde-i cetatea mai tare, acolo bate dracul războiu mai puternic... (ibidem*: 562); *Câte cruci vei face, dracul tot la spate şede, Dracului nu-i pasă dacă faci una sau mai multe cruci (ibidem*: 594); *Voia sfânt să se facă, de draci nu putea să scape (când faptele omului nu corespund cu intenţiile, spusele lui) (ibidem*: 597); *Care se duce la dracu/ Dracu să îl ia*; *A luat dracul vaca, poate o lua şi viţelul (dacă s-a prăpădit ce a fost mai de seamă, ducă-se şi ce a rămas)* (Zanne vol. X: 366).

Unele proverbe conţin detalii despre un cronotop al diavolului. În folclorul românesc există numeroase referiri la locurile necurate sau aflate în stăpânirea diavolului: e vorba de hotare, răscruci, păduri, ape stătătoare, locuri

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

pustii, ruine, case părăsite; am selectat următoarele mostre: *Înger de baltă* (adică drac); *Şade dracul în baltă şi râde de altul* (Junghietu 1992: 54); *Apa stătută e cu draci umplută*; *În apa liniştită sălăşluiesc dracii*; *Dracul nu face biserici, nici puţuri pe la răspântii*; (*Dicţionar rus-român* 2002: 814); *Trăieşte ca dracu în apa mică* (Neagu 2003: 137); *Dracul şede în vârful acului (ibidem*: 36); *Dracul nu face mănăstire, Dracul n-are de lucru, el nu face biserici ori puţuri pe la răspântii* (Negreanu 1998: 107). Alte proverbe se referă la un cronotop imprecis (desemnează de regulă depărtarea: *Unde şi-a spart dracul opincile*; *La dracu-n praznic*; *Unde şi-a înţărcat dracul copiii* (Zanne vol. VI: 625); *Unde a dus dracul roata şi mutul iapa* (Zanne vol. II: 644); *La draci şi mai încolo (foarte departe)* (Zanne vol. X: 369), fie se referă la regatul diavolesc: *Pretutindeni poţi coborî, căci drumul tot în infern duce* (Barbu 2004: 119); *Păcătosul întotdeauna visează infernul* (Dumbrăveanu 2001: 435); *Şi iadul e pavat cu intenţii bune* (Barbu 2004: 236); *Uşor să ajungi în iad*; *Grozavă Gura iadului când o cască să te înghită*; *Uşor e să ajungi la iad* (Zanne vol. VII: 15); *Mult e până în raiu, dar până în iad e numai un gard şi ăla tot spart (ibidem*: 129). Unele proverbe conţin sugestii/aluzii referitoare la temporalitate şi spaţialitate: *Se bat dracii în capete* (când, în acelaşi loc şi în acelaşi timp, se execută sau sunt mai multe treburi de făcut) *(ibidem*: 599). De asemena există proverbe care pot desemna mişcarea, rapiditatea în spaţiu având încorporate cuvântul „drac": *Se întrece cu dracu-n fugă*; *Fuge de muma dracului* (Zanne vol. VI: 613–614); *Nu o crăpa dracu (se zice celui grăbit) (ibidem*: 621); *Umblă, ce credeţi / Că dracul îl poartă (foarte departe)* (Zanne, vol. X: 369); *Cale bătută ca bumbacu / Să meargă până la dracu* (Zanne vol. VI: 36).

Proverbele care conţin lexemul *drac*, pot avea înţelesul de stare a vremii/ timpului, oferim câteva exemple: *Se însoară dracul* sau *Dracul îşi bate nevasta (ibidem*: 604), ambele proverbe au înţelesul de trecere bruscă de la ploaie la soare. Alt proverb descrie intervalul concret al timpului: *Parcă-i gura iadului! (adică întuneric beznă)* (Zanne vol. VII: 15); *Joacă până îţi trage cu arcul / Să nu te căieşti ca dracul (Să faci un lucru, cât e vremea prielnică)* (Zanne vol. X: 262).

Atestăm proverbe în care se respinge vehement orice contact sau gând referitor la diavol sau la omul rău: *Pe dracul, nici să-l vezi, nici să te vadă*; *Nici pe drac să nu-l vezi, nici cruce să nu-ţi faci* (DEX 2000: 603); *Nici dracu (drac) să-ţi iasă înainte/ Nici să stai să-i dai plăcinte* (Zanne vol. VI: 566).

Există şi proverbe care indică câteva remedii folosite în scopuri apotropaice. Tradiţia păstrează aceste elemente care asigură protecţie împotriva diavolului precum icoana, busuiocul, crucea, agheasma, biserica, tămâia etc.: *Trebuie să-i dai câte o lumânare şi dracului* (Neagu 2003: 138); *Pe dracul la cruce nu-l poţi duce (ibidem*: 102); *Nu se fură tămâie de la drac*; *A se teme ca dracul de tămîie* (Zanne vol. X: 366); *Cum îi dracul şi tămâia*; *Dracul nu face mănăstire* (Dumbrăveanu 2001: 158); *Fuge ca dracul de tămâie (scăldătoare)* (Zanne vol. VI: 614).

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

Din categoria expresiei superiorităţii omului faţă de drac şi a învingerii acestuia prin viclenie fac parte următoarele proverbe: *Fă-mă frate cu dracul, aleg numai puntea care mănâncă draci* (Vieru 2008: 373); *Fă-te frate (tovarăş) cu dracul până treci puntea/(gârla, balta, lacul, podul)* (Zanne vol. VI: 583); *Am pus pe drac în sac, voi pune şi pe mumă-sa*; *A zis dracul şi s-a făcut (pentru omul isteţ şi inventiv) (ibidem*: 595–596); *La nevoie şi pe dracul (lupul) îl apuci de urechi* (Zanne vol. VII: 313), *O să-şi rupă dracul opincile/piciorul* (se va isprăvi odată cu răul şi va fi bine) (Zanne vol. VI: 601). Aceste ipostaze de învingător ale omului în confruntarea cu diavolul sunt un manifest al unor calităţi abile de păcălire şi îmblânzire a forţelor răului.

Am identificat relaţii diferite dintre Dumnezeu şi Drac şi anume conlucrare, interdependenţă, adversitate în unele cazuri. Ambele figuri se condiţionează reciproc, fiind doi poli opuşi ai existenţei: *Închină-te la Dumnezeu, dar nu te strica nici cu dracul* (Junghietu 1992: 86); *Bun sau rău, în clipa când moare omul nu simte ajutorul nimănui – nici a lui Dumnezeu, nici al Necuratului, simte numai că moare* (Vieru 2008: 382); *Nu de puterea diavolească se teme Dumnezeu, ci de slăbiciunile omului (ibidem*: 415); *Dumnezeu face casa, dracul adună musafirii* (Neagu 2003: 36); *Nici pe dracul nu-l huli, că nu ştii al cui vei fi* (Zanne vol. VII: 636); *Să crezi în Dumnezeu, dar nici pe Dracul să nu-l uiţi* (Neagu 2003: 116); *Dumnezeu din creaţia sa şi diavolul din meseria lui trăiesc* (Vieru 2008: 396); *De frica lui Dumnezeu, dracul a început a face fântâni şi poduri; Când vezi pe drac, atunci să te închini la Hristos* (Zanne vol. VI: 589–560); *Când te-a căpăta Dumnezeu, dracul te şi apucă (ibidem*: 573); *Mare e Dumnezeu, şi meşteru-i dracul!*; *Bun e Dumnezeu/ Meşter e dracul (ibidem*: 642); *Când vre Dumnezeu cu omul, vine şi dracul cu colaci*; *Când îi dă Dumnezeu nici dracu n-are ce-i face (ibidem*: 649–650); *Până să ajungi la Dumnezeu te mănâncă dracii (arată puterea dracului, până la cel mari, cei mici te prăpădesc) (ibidem*: 561); *Necazul e de la dracul / Norocul e de la Dumnezeu* (Zanne vol. VII: 719); *Căutarea (faptul de a cere) o dete Dumnezeu, furatul îl dete dracul (ibidem*: 622).

Am depistat două proverbe care conţin referinţe la vampiri: „*Soarele să fie bun, luna s-o mănânce vârcolacii*" (Cartaleanu, Cosovan 2002: 174) şi varianta „*Soarele să ne trăiască, iar luna s-o mănânce vârcolacii*" (Zanne vol. I: 75); *Să nu faci ca vârcolacul ce şi-a mâncat neamul* (Zanne vol. VII: 216). În superstiţiile poporului român figurează idei despre aceste personaje pseudofantastice, în studiul *Diavolul în folklorul românesc* (Eana 1939: 22–23) găsim o descriere a ritualului de dezgropare a morţilor consideraţi moroi (strigoi) care atrag după sine moartea oamenilor dragi. Riturile de purificare a vârcolacilor fac apel la extragerea inimii din corpul strigoilor şi la arderea ei pe rug. Se credea că vârcolacul muşcă din lună sau soare şi provoacă astfel fazele lunii sau ale eclipselor. Barbara Hort, autoarea studiului *Pofte demonice. Vampirismul*

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

psihic din noi şi din ceilalţi[7] întreprinde o inventariere a termenului *vampir* la diferite popoare; această avalanşă mozaicală a denumirilor demonstrează că aceeaşi superstiţie s-a păstrat în inconştientul colectiv de-a lungul timpurilor. Autoarea realizează o descriere a vampirului, în general, a vampirului masculin şi feminin, în special, şi ajunge la ideea că vampirul este cunoscut ca o entitate a răului care fură forţa vitală de la ceilalţi pentru a-şi hrăni pofta demonică, poate fi ucis dacă este înjunghiat în inimă. Vârcolacul se manifestă prin tendinţa de detestare a oglinzilor şi a luminei zilei. Studiul Barbarei Hort ia în vizor opere literare în care apar forme de vampirism şi anume basmul *Albă-ca-Zăpada*, romanele *Tăcerea mieilor* de Thomas Harris, *Zbor deasupra unui cuib de cuci* de Ken Kesey, *Dracula* de Bram Stoker, *Contesa sângeroasă* de Andrei Codrescu, *How to be a Jewish mother* de Dan Greenberg, *Menajeria de sticlă* de Tennessee Williams.

Din imensitatea depozitului de proverbe care conţin indicii directe cu privire la diavol distingem două categorii distincte, cele care conţin sfaturi, îndemnuri depre ce trebuie să faci ca să fii protejat şi ferit de întâlnirea şi ispitirea diavolului şi cele care îndeamnă la ideea despre ceea ce nu trebuie să faci: *Fă-ţi cruce mare că dracul e bătrân* (Zanne vol. VI: 572); *Să te ferească Dumnezeu de dracul botezat; căci de dracul nebotezat, te închini şi fugi, iar de drac botezat te închini şi el dă peste tine (ibidem*: 595); *Să te păzeşti a te juca cu tichia dracului (ibidem*: 582); *Prinde pe dracu, scoate-i ochii, dacă poţi (lucru imposibil) (ibidem*: 610); *Mai strânge-ţi coada (Nu te amesteca în toate) (ibidem*: 625); *Să nu faci ca vârcolacul ce şi-a mâncat neamul (Să ajuţi pe cei de un neam cu tine)*; *Ţine minte în tot veacul / Nu-ţi băga-n cârd cu dracul* (Zanne vol. VII: 863); *Aprinde-i şi dracului lumânare de ceară să nu-ţi strice treaba* (Zanne vol. X: 365); *Nu învăţa pe drac a înneca copiii, Nu învăţa pe drac cum se înţarcă copiii* (Zanne vol. VI: 582), *Fă bine în curul dracului (Se zice despre cei ce nu cunosc facerea de bine)* (Zanne vol. VII: 488).

Câteva maxime ce aparţin lui Grigore Vieru definesc diavolul prin raportare la un context istoric specific, e vorba de perioada postbelică şi consecinţele ei nefaste asupra populaţiei din Basarabia: *„În lista diavolului sunt înregistrate toate calităţile şi toate slăbiciunile omeneşti. Diavolul acţionează*

[7] „poartă denumirea de *kukuthi* în Albania, *bhuta* în India, *vampiric* în Olanda, *adze* şi *abayifo* în Africa de Vest, *vampirio* în Italia şi Spania, *algul* în ţările arabe, *wampior* în Polonia, *hannya* în Japonia, *mora* şi *upir* în ţările slavice, *mrart* printre aborigenii australieni, *upior* şi *vampir* în Ucraina, este numit şi *civatateo* de către azteci; *vampir* şi *vudkolac* în Serbia, *swawmx* în Burma, *Blutsauger, Neintöter* şi *Dubbelsüger* în Germania, *mara* în Scandinavia, *ramanga* în Madagascar, *strygia* în Creta, *wukodalak, vrukulada* şi *vrykolaka* în Grecia, *dearg-duc* şi *leanhuan-shee* în Irlanda, *aswang* în Insulele Filipine, *ubour* în Bulgaria, *veripard* în Estonia, *bruxsas* în Portugalia, *tu* şi *talamaur* în Polinezia, *vampir, moroi, vârcolac, zmeu, strigoi* şi *pricolici* în România, *bejang, penanggalan* şi *langsuir* în Malaysia, *loogaroo* în Indiile de Vest, *talciques* în rândurile populaţiei Nahuatl, *estrie* în Israel, *chiang-shi şi hsihsue-kuei* în China; *impundulu* în Africa de est, este numită şi *vieszcy* de către populaţia caşubiană din Polonia şi *baobhan-stith* de către scoţieni" (Hort 2014: 11).

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

după liste ca şi bolşevicii" (Vieru 2008: 430), „*Tămâia şi alfabetul latin – acestea două au să-l termine pe diavol*" *(ibidem*: 401).

Ipostazele folclorice ale diavolului însumează o privire de ansamblu despre aspectul proteiform al imaginii sale şi trasează piste posibile de dezvoltare şi completare a subiectului, sunt şi o doavadă a faptului că mentalul tradiţional s-a perindat şi în creaţiile de proporţii mai mari care au urmat (basme, povestiri, nuvele, romane).

Mircea Păduraru în studiul *Reprezentarea diavolului în imaginarul literar românesc* întreprinde o încercare de tipologizare a textelor literare în care este reprezentat diavolul şi remarcă trei categorii de texte în funcţie de prezenţa spiritului malefic. E vorba despre reprezentările *directe diurne terifiante* (definitorii pentru folclor), reprezentări *nocturne comice* (care sunt aproximative, diavolul apare înfăţişat sub o mască umană, este caracterizat prin amplificarea şi supradeterminarea schemelor general arhaice de reprezentare a sa), reprezentări *indirecte* (înfricoşătoare, în care diavolul este proximitatea care dezarticulează intenţionat realitatea, demonul este aici mai degrabă ghicit decât văzut).

Mai multe opere în proză au preluat subiecte în care diavolului i se atribuie un context istoric concret, cum ar fi *Trei ceasuri în iad* de Antonie Plămădeală – roman în care experimentele dintr-un univers concentraţionar au mutilat la propriu şi figurat destinul personajului. Doctorul Murnau este în această scriere o personificare a răului. Romanul lui Aureliu Busuioc, *Pactizând cu diavolul*, aduce un personaj principal care rezistă ispitei de a colabora cu cei din KGB, iar când o face e doar pentru a-şi salva surorile cu preţul propriei vieţi. O altă accepţie a diavolului ca impuls al cunoaşterii şi creaţiei este definitorie pentru romanul lui Valeriu Babansky *Portretul pictorului cu demonii săi.* Câteva opere reprezintă indirect diavolul prin tehnicizarea excesivă, e cazul scrierilor lui Sav. Baştovoi *Diavolul este politic corect* şi P. Coelho *Diavolul şi domnişoara Prym.* În romanul *Demonul meschin* de Feodor Sologub surprindem iscusinţa femeii în etate, care păcăleşte abil şi îşi alege ca soţ un bărbat mai tânăr cu trei decenii. Însurătoarea cu (dez)avantajele ei este diabolizată excesiv în acest roman. Demonizarea personajelor captive bolilor mintale este tipică pentru subiectul romanelor *Drăceasca schimbare de piele* de Dauş Ludovic şi *Diavolul din Milano* de Martin Suter. Bestsellerul *Diavolul se îmbracă de la Prada* scris de Lauren Weisberger (scris în 2003, ecranizat în 2006) aduce subiectul modei pe două registre de la încântare la dezgust, de la angelic la diabolic. Protagonista Andreea Sachs are o ocazie unică de a lucra pentru revista de modă „Runway", este primul ei job după absolvirea universităţii, toţi îi spun că „un milion de fete ar face moarte de om pentru slujba asta". Ideea de a învăţa ceva nou, scrierea şi redactarea unor articole i se pare nemaiponenită, însă protagonista face tot felul de activităţi organizatorice şi lucruri absolut inutile. În scurt timp viaţa i se transformă în infern, iar diavoliţa este însăşi şefa ei, Miranda Priestly, „slăbănoagă [...] (n.n. dar în acelaşi timp) feminină, fină"

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

(Weisberger 2004: 34), „căţea [...] vrăjitoare" (Weisberger 2004: 199), „imposibilă, nesătulă, nerăbdătoare" (Weisberger 2004: 122), care are tone de haine luxoase, dar nu ştie să îşi salute sau să le mulţumească angajaţilor. Remarcăm şi aici o reprezentare directă diurnă terifiantă a diavolului. Romanul culminează cu dorinţa protagonistei de evadare şi reluare a vieţii normale în afara lumii bestiale a modei. Diabolizarea brandurilor, a Mirandei şi angajaţilor ei orbiţi total de maşinăria care pune în evidenţă exteriorul, în detrimentul interiorului omului, contrastează puternic cu ideile Andreei care caută naturalul, firescul, ataşamentul sentimental, opuse valorii exagerate a hainelor purtate. Toate aceste enumerări sunt doar câteva variante care confirmă faptul că secolele XX şi XXI au generat o avalanşă de texte literare în care sunt diabolizate direct şi indirect diferite fenomene şi personalităţi.

Demonizarea a cunoscut un spaţiu fertil şi în cinematografie: un exemplu concludent ar putea fi filmul documentar *Fiica diavolului* (2014) în care este demonizat N. Ceauşescu. Filmul prezintă căderea comunismului din 1989, dar şi o istorie despre copiii închişi şi maltrataţi în orfelinate. Marion – protagonista filmului, e unul dintre copiii orfani din timpul regimului comunist, adoptată de o familie de francezi. Orfanii din acea perioadă istorică erau o marfă căutată, iar părinţii biologici (în unele cazuri), constrânşi să-i abandoneze. La vârsta de 38 de ani Marion naşte primul copil, decide să îşi cunoască părinţii biologici şi revine în România după 25 de ani de la căderea dictatorului. Diabolicul este întruchipat în acest film prin intemediul unei personalităţi politice, Marion fiind adoptată cu acordul personal al lui N. Ceauşescu. Există sute de filme în care apare direct sau indirect diavolul, acestea însă sunt obiectul unei abordări ce depăşeşte contextul temei propuse.

Şi în sfera modei, fenomenul demonizării a avut impact în diferite perioade: cartea lui Michel Paustoureau *Stofa diavolului* prezintă caracterul diabolic al dungii în vestimentaţie. Dunga era iniţial un indiciu al câtorva categorii sociale: nebunul, prizonierul, călăul, prostituata, bufonul, arlechinul; ea a cucerit treptat şi alte categorii: marinari, femei, copii, muzicieni, gangsteri. Semnificaţia dungii a înregistrat un salt de la ideea de „neliniște, de dezordine, zgomot şi impuritate" (Paustoureau 1998: 35) la „o marcă de igienă, o garanţie a curăţeniei şi salubrităţii" *(ibidem*: 85), ea nu mai reprezintă diavolul, ca în Evul Mediu, nici transgresarea ordinii sociale.

Infitrarea maleficului în aria botanică a dus la apariţia studiului *Buruiana diavolului* de Paul Ştefănescu; autorul şi-a propus o incursiune în lumea plantelor magice. Domeniul abordat este destul de complex, cu referiri la plantele utilizate de vrăjitori şi medicina populară, plantele cu efect predominant energizant, plante cu efect afrodisiac, plante narcotice şi stupefiante, cele care au a o acţiune asupra sistemului nervos, cele psihotomimetice, plante halucinogene şi excitante ale sistemului nervos central, fumigaţiile şi parfumurile, otrava amazoanelor. Tema abordată de Paul Ştefănescu este şi una interdisciplinară,

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

datorită efectului şi impactului consumului de plante „ale diavolului" care pot avea diferite efecte şi implică diferiţi specialişti:

> o cantitate infimă de metabolit indolic ajunsă în creierul uman obişnuit îl poate transforma pe acesta în criminalul cel mai primejdios sau în yoghinul cel mai venerat, iar dacă ajunge la îndemâna unui agent secret devine o armă redutabilă (Ştefănescu 2008: 5).

Proverbele sunt un imens depozit de fantasme arhaice, ele conţin crâmpeie din memoria tradiţională şi individuală şi formează un tezaur colectiv la care revenim (in)voluntar. Proverbele care au încorporate lexemul „drac" reprezintă un text-arhetip de la care vor porni alte texte; rămâne de văzut cum se vor prelua şi cum se vor prelucra (intertextualiza) în hăţişurile prozei şi ale diferitor specii ale ei, dar şi în alte domenii. Dracul „nu doarme", el întinde neîncetat curse, dovadă fiind faptul că răul a existat şi s-a transformat odată cu evoluţia omenirii, de la caracterul negativ, la ideea de dualitate în unitate; drumul spre Dumnezeu a avut întotdeauna un obstacol crâncen întruchipat de diavol. De la Freud şi Jung încoace diavolul a fost conceput ca fiind propriul nostru subconştient, aceasta fantasmă reflectă cunoaşterea pe care o avem despre noi înşine şi mediul din jurul nostru.

Bibliografie

A. Izvoare şi lucrări de referinţă

Carus 2015: Paul Carus, *Istoria diavolului. Ideea de rău de la origini până în prezent*, traducere de Iustina Cojocaru, Bucureşti, Editura Herald.

Danilov 1997: Ilie Danilov, *Repere ale paremiologiei româneşti*, Iaşi, Editura Moldova.

Eana 1939: Ioan Gh. Eana, *Diavolul în Folclorul românesc. Teză de seminar de la prelegerile D-lui profesor Dr. D. Bellu*, Oradea, Editura Grafică.

Freud 1999: Sigmund Freud, *Opere. Nevroză. Psihoză, perversiune*, vol. VII, traducere de Roxana Melnicu, Corneliu Irimia, Silviu Dragomir, Reiner Wilhelm, revedere trad. Vasile Dem. Zamfirescu, Bucureşti, Editura Trei.

Freud 2010: Sigmund Freud, *Psihologia inconştientului*, traducere de Gilbert Lepădatu, George Purdea, Vasile Dem. Zamfirescu, vol. III, Bucureşti, Editura Trei.

Hort 2014: Barbara E. Hort, *Pofte demonice*, Bucureşti, Editura Trei.

Ivanov 2014: Leonte Ivanov, *Imaginea rusului şi a Rusiei în literatura română. 1848–1948*, Chişinău, Editura Cartier.

Jung 2003: Carl Gustav Jung, *Opere complete. Arhetipurile şi inconştientul colectiv*, vol. 9/1, traducere de Daniela Ştefănescu şi Vasile Dem. Zamfirescu, Bucureşti, Editura Trei.

Păduraru 2012: Mircea Păduraru, *Reprezentarea diavolului în imaginarul literar românesc*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza".

Curşeu 2015: Ioan Pop-Curşeu, *Diavolul, o mască sumbră mereu reciclată*, în „Steaua", nr. 11, noiembrie 2015, 23–26.

Messadié 2008: Gerald Messadié, *Istoria generală a diavolului*, Bucureşti, Editura Humanitas.

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

Muchembled 2002: Robert Muchembled, *O istorie a diavolului. Civilizaţia occidentală în secolele XII–XX*, traducere de Emilian-Galaicu Păun, Chişinău, Editura Cartier.
Neagu 2001: Marin Neagu. *Cartea relelor. Imaginarul malefic în folclorul literar românesc. Dicţionar*, Târgovişte, Editura Transversal.
Negreanu 1998: Constantin Negreanu, *Istoria proverbului românesc*, Bârda, Editura Cuget românesc.

B. Literatură secundară

Barbu 2004: Marian Barbu, *Dicţionar de citate şi locuţiuni străine*, Chişinău, Editura Litera Internaţional.
Bolocan, Şodolescu-Silvestru, Voronţova 2002: Gheorghe Bolocan, Lena Şodolescu-Silvestru, Tatiana Voronţova, *Dicţionar rus-român*, Chişinău, Editura Arc/Gunivas.
Cartaleanu, Cosovan 2007: Tatiana Cartaleanu, Olga Cosovan, Elena Cartaleanu, *Dicţionar de proverbe comentate*, Chişinău, Editura Ştiinţa.
Cioran 1990: *Schimbarea la faţă a României*, Bucureşti, Editura Humanitas.
Dicţionar explicativ al limbii române, Editura Arc, Gunivas, 2000.
Dumbrăveanu *et alii* 2001: Ion Dumbrăveanu, Lidia Plăcintă, Elena Ciornâi, Liuba Şveţov, *Dictionario de proverbios. Español-rumano-ruso-inglés-portugués-francés-italiano-latino*, Chişinău, Editura Tipografia centrală.
Junghietu 1992: Efim Junghietu, *De la lume adunate, Proverbe româneşti*, Chişinău, Editura Hyperion.
Mardare 2008: Marcela Mardare (coord.), *Vorba dulce mult aduce. Proverbe-tablete*, Chişinău, Editura Ruxanda.
Neagu 2003: Manole Neagu, *2000 de proverbe alese româneşti*, Chişinău, Editura Pontos.
Paustoureau 1998: Michel Paustoureau, *Stofa diavolului*, traducere de Gabriela Scurtu, Oana Ududec, Iaşi, Editura Institutul European.
Simenschy 1995: Theofil Simenschy, *Dicţionarul înţelepciunii*, Chişinău, Editura Meridianul 28.
Sologub 2005: Feodor Sologub, *Demonul meschin*, traducere de Nicolae D. Gane, Bucureşti, Editura Leida.
Ştefănescu 2008: Paul Ştefănescu, *Buruiana diavolului*, Bucureşti, Editura Vestala.
Vieru 2008: Grigore Vieru, *Taina care mă apără*, Iaşi, Editura Princeps Edit.
Weisberger 2004: Lauren Weisberger, *Diavolul se îmbracă de la Prada*, traducere de Dora Fejes, Iaşi, Editura Polirom.
Zanne 2003: Iuliu A. Zanne. *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria, Macedonia*, vol. I, Bucureşti, Editura Scara.
Zanne 2003: Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria, Macedonia*, vol. II, Bucureşti, Editura Scara.
Zanne 2004: Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria, Macedonia*, vol. III, Bucureşti, Editura Scara.
Zanne 2004: Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria, Macedonia*, vol. IV, Bucureşti, Editura Scara.
Zanne 2004: Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria, Macedonia*, vol. V, Bucureşti, Editura Scara.
Zanne 2004: Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria, Macedonia*, vol. VI, Bucureşti, Editura Scara.

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

Zanne 2004: Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria, Macedonia*, vol. VII, Bucureşti, Editura Scara.
Zanne 2004: Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria, Macedonia*, vol. VIII, Bucureşti, Editura Scara.
Zanne: Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria, Macedonia*, vol. IX, Bucureşti, Editura Scara.
Zanne 2004: Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria, Macedonia*, vol. X, Bucureşti, Editura Scara.

Devil's Avatars in Proverbs and Sayings

Some stories of the devil written by Paul Carus "*History of the devil*" (1900), Gerald Messadié "*The general history of the devil*" (1993), Robert Muchembled "*A history of the devil*" (2000) allow us to take a look on the mutations and meanings the demonic figure has recorded from epoch to epoch. The religion of primitive forces was devoted to the devil, and here's where the roots of demonolatry begin. Replacing the Devil worship with the God's worship puts the beginning of human civilization, i.e. the Old Testament and the New Testament contain the idea of the dualistic character of the world (God / Satan). Each epoch leaves a different impression referring to the concept about the Devil. The sixteenth century has a special role, since then appeared the science about demons, called demonology. Here are some hypostasis of the devil that succeeded in time: Prince of the underworld, anthropomorphism of Satan, the humanized representations of Satan, the woman as a tempting demon, the confrontation between Demon and God etc. Gradually, the devil leaves the religious sphere and escapes in philosophy and literature

I noted the study of Mircea Păduraru *The Devil's representation in the Romanian literary Imagination.* In this work the author undertakes an attempt to highlight and categorize the devil in legends and fairy tales, so, identifies five famous types of phantasm: *The Deceiver, The Devil Defeat by the Woman, the Devil on the treasure, the Devil on the border and the Alien.*

Starting from the study above, I intended to follow the fate of the devil in the field of all Romanian proverbs and sayings (but not only Romanian, because proverbs are part of the collective unconscious), its hypostases (physics and metaphysics), strategies of representation of the devil, *devil's chronotope*, the demonization of the woman. I have surprised new hypostases of the demon such as demonizing the man, the child and negative presentation of concret nationalities (the Turk, the Gypsy, the Armenian, the German, the Romanian), demonization of the Judah and a certain social category (monks, priesthood), remedies used for different apotropaic purposes, different relationships between the Devil and God (cooperation, interdependence, adversity).

Starting with proverbs, demonization knows a spectacular evolution in various fields; especially in the 19th–21st century, it brings a new wave of metamorphosis and representation of the devil expressed by vampires, werewolves, witches, and satisfaction of the pulses and passions forbidden by religious dogmas which are gaining momentum. We are witnessing an intense process of demonizing the phenomena and things around us.

I have brought examples of literary works in which the Devil is represented: "*The devil and Miss Prym*" by P. Coelho, the bestseller "*The Devil wears Prada*" by

BDD-V4924 © 2018 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)

Lauren Weisberger (2003). I have made some references/parallel to works in other fields, having the intention of showing that the infiltration of the evil is possible and fertile, and respectively, I have referred to the study of *Devil's Burrow (herb)* by Paul Stefanescu; the author has proposed an insight into the world of magical plants. In cinematography, demonization has known a fertile space and a concrete example might be the documentary film "*The Devil's Daughter*" (2014), in which Nicolae Ceausescu is demonized but also the whole post-war political system. In the fashion industry Michel Paustoureau's book *The Devil's Cloth: A history of Stripes and striped Fabric* presents the diabolical character of stripes in clothing, at the same time the reverse of the diabolization of the stripes.

The proverbs in which we meet the lexeme "devil" means an archetype text from which will turn on the other texts; it remains to be seen how it will be retrieved and how it will be processed (intertextualized) in the shaw of the prose and its various genres.

BDD-V4924 © 2018 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:41 UTC)